

KIZIL HAVALARI SEYRET Kİ AKŞAM OLMAKTA

TANER AY

✕ @ f / otukennesriyat

YAYIN NU: 2308
EDEBÎ ESERLER: 1167

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-929-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Çınar Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Taner Ay: '57 doğumlu. *Karar* gazetesinde edebiyat, şehir ve de kültür tarihine ilişkin yazıyor. Son olarak, *Yaralı Gönül* (Vapur Yayınları), *Edebiyatımızda Unutulanlar ve Kaybedenler*, *Vaktinden Evvel Bir Zemherir*, *Edebiyatın Kadıköyü*, *Edebiyatın Suriçi* (Ötüken Neşriyat) ve *İsmail Sâib Sencer* (Zeytinburnu Belediyesi) isimli eserleri yayımlandı.

1.

Donmuş denizin üstünde Solovki'den ne kadar uzaklaştıklarını kestiremiyordu.

Durdu.

Yürüyebilmesi için nefes alıp vermeliydi.

Nefes almak istiyorsa da, artık alamıyordu, sanki alacağı nefes suratının önünde bir bulut gibi hiç dağılmadan öylece duruyordu.

Parlak bir beyazlığın içinde kaybolmuşlardı. Yoksa, sırf kendisi mi kaybolmuştu, bilemedi. Sağına soluna, önüne arkasına bakındı, Leonid Morozov da Sergei Kuznetsov da yoktular. Onlardan bir ses gelsin istiyordu, gelmiyordu. Sadece her şeyin içinde kaybolduğu beyazlığın dehşetli tazyikini işitiyordu.

Leonid bir kader mahkûmu olduğundan en kuvvetlileriydi, ne iskorbütü ne de pellegrası vardı, bu yüzden ona seslenmek istediye de ağzını açar açmaz içi bir usturayla doğranmış gibi oldu.

Cânı fecî yanıyordu.

Nefes almadan bir adım daha atmak istedi, olmadı, içi boş bir çuvalın sessizliğiyle buza kapaklanıverdi.

Bir ufuk çizgisi dahi yoktu, vakit ufuk çizgisi olmayan bir âlemde kaybolmuştu.

İki gün evvel dese de yalan olurdu, dört gün evvel dese de, ama kolımkanın cılız ışığında nereden bulduysa Çarlık devrinden kalma eski bir subay şapkası takmış olan Leonid Morozov'un verdiği makhorkayı tüttürürken, bakışlarının Sergei Kuznetsov'un boynundaki örme ipten sallanan alüminyum haça nasıl takıldığını gayet iyi hatırlıyordu.

Ranzanın üst katında yatan Vasili İvanoviç döşeginde biraz doğrulup, donmuş saçları içi saman dolu yastığa yapıştığından, yastıklı kafasını aşağıya doğru sarkıtarak fısıltıyla sormuştu.

“Turetskiy, buradan firâr edebileceğinizden emîn misin?”

Hüseyin Hilmi önündeki bardağa çifir döküp, Vasili İvanoviç’e bakmıştı.

“Hava eksi elli dereceden fazla soğudu, az sonra dışarıda muhâfız kalmayacak.”

Vasili İvanoviç’in akli pek yatmamıştı ama yine de sesini çıkarmamıştı.

Hüseyin Hilmi gülmeye başladı. Vasili İvanoviç kampa geleli daha sene olmadığından bilemezdi, oysa kendisi Solovki’de on seneden fazladır kalıyordu. Muhtemelen kampta kendisinden eski kimse yoktu. Ama, senelere rağmen bir fitil olmamıştı, bu da kamp idârecilerinin hid-detten kafayı yemeleri için kâfi bir hakikattı. Havayı dahi idârecilerin termometrelerinden daha iyi bilirdi, onların termometreleri hata yapardı ama Hüseyin Hilmi asla! Ayazı hissedip sisin içinde kayboluyorsanız eksi kırk derece demektir, nefes verirken teneke kesilişindeki çıkan sese benzer bir ses işitiyorsanız eksi kırk beş derece, yok nefes alıp vermede sıkıntı çekiyorsanız eksi elli derece, tükürüğünüz havada donup öylece kalıyorsa da eksi elli beş derece... Peki, şimdi kaç derecedir? Bu tazyik hangi derecenin tesirine benziyordu, işte bir bunu biliyordu.

Solovki’den beri bir şey yememişti, açlığın insanı uyutmadığı bir hakikattı. Açlığın ve uykusuzluğun soğukla terki-biyse fikr-i garâib bir âleme kapı aralıyordu. Meselâ şu Morozov’u kesip, mideye indirmek gibi.

Ânîden buza gölgeler düşer gibi oldu, başını arkaya doğru hafifçe çevirebildiğindeyse Morozov’u ve Kuznetsov’u gördü. Hayır, gördüğü sadece iki silüetti, suratları

yoktu ama donmuş Beyaz Deniz'in üstünde üçünden başka kimse olamayacağından, onların Morozov ve Kuznetsov olduklarından emîndi.

2.

“Turetskiy, ben artık bittim. Sence Kuzema'ya daha ne kadar vardır?”

Sergei Kuznetsov'u ancak sesinden tanıyabilmişti, ona doğru bakıyor olsa da suratını göremiyordu.

“Vaktiyle muhâfızlardan üç dört defa işitmiştim, kamp ile Kuzema arası yetmiş yedi kilometreymiş. Sıhhatli biri karada ve iyi havada saatte beş kilometre yürüyebilir, bu da on altı saat demektir. Ama biz donmuş denizin üstünde ve eksi altmışın altında bir soğukta yürümeye çalışıyoruz. Üstelik ben iskorbütten, sense pellagradan muztarib hâl-deyiz, ikimize nazaran da saatte en fazla bir kilometre olarak hesaplıyorum. Bu da seksen saatten biraz fazla eder. El'ân... sahi biz Solovki'den çıkalı ne kadar olmuştur?”

Kuznetsov Morozov'a, Morozov da Kuznetsov'a baktı, bir şey diyemediler.

“İki gün dersek, kırk sekiz saat eder ki, Kuzema'ya daha geldiğimiz kadar yolumuz var demektir. Dört gün dersek de, Kuzema civârında bir mahale vardık demektir..”

“Dört gün, evet, dört gün olmuştur!”

“Olmuştur, yok, kat'î dört gün oldu..”

Kuznetsov'un ve Morozov'un ağızından çıkanlar tahmînden ziyâde hezeyân âlûd ifâdeler gibiydi.

“Karaya vardığımızda dikkat edelim, her tarafta kelle avcıları vardır, oradan dâimâ ıssızlıkta Kestenga ve Suoper-ya cihetiyle Finlandiya hudûduna intikal edeceğiz, takrîben de otuz beş gün yürümüş olacağız. Ben ihtimâl-i galib Ku-usamo'da kalacağım, sizse hudûddan sonra hürsünüz...”

“Turetskiy, fırsatını bulup da suâl edememiştim. Seni on iki senedir Solovki’de hapseden garaz-ı aslî kimindir, nedendir?”

“Ulyanov’undur Kuznetsov... Ferdietçi anarşist olduğumdan.”

“Ulyanov dediğin?”

“Lenin...”

“Lenin mi!”

“Evet...”

“Peki ama Lenin gebereli çok olmadı mı?”

“Bolşevikler tıpkı Matruşka bebekleri gibidirler, Ulyanov’un içinden hep bir başka Ulyanov çıkar. Bolşevik rejimde kat-ı hayat olmaz.”

Kuznetsov boynundaki alümünyum haçı dudaklarına doğru götürürken Hüseyin Hilmi onu sol elinin bileğinden yakaladı.

“Sakin ha, dudaklarına yapışıp kalır!”

“Peki Lenin’i ve Stalin’i görmüş müydün?”

“Stalin’i hiç tanımadım, ama o bir vakitler Tatar Galiyev’in arkadaşıydı...”

“Kamptaki Tatar Galiyev’in mi?”

“Evet, onun...”

“İnanamıyorum! Bizim Tatar Galiyev Stalin’in arkadaşıydı ha, yanlış işitmedim değil mi?”

“Hayır, yanlış işitmedin, onların yedikleri içtikleri ayrı gitmezdi. Ben Tatar’ı Mustafa Suphi vasıtasıyla Bolşeviklik husûsunda epeyce îkâz etmişim, lâkin nâfileymiş...”

“Tatar muhtemelen Lenin’i de tanıyordu?”

“Bilmiyorum, Ulyanov’u ben tanıdım, Çarlığın hedmi maksadıyla onunla teşrîk-i mesâîmiz dahi olmuştu...”

“On iki sene! Firâr etmeseydik belki de seni salacaklardı, aklına hiç gelmedi mi?”

Morozov’un suâlindeki hayret-i sırfelik Kuznetsov’u da Hüseyin Hilmi’yi de güldürmüştü.

“Hayır, kampların idâresinin iktisâden süratle çöktüğünün farkında değil misin? Bu nedenle fitile çıkanları ve kırkını geçenleri Solovki’den cânlı bırakmayacaklarından emînim, NKVD’nin infâz talimâtının eli kulağındaydı. Onlara, biz değil, etinden de sütünden de faydalanacakları genç ve sıhhatli mahkûmlar lâzım...”

“Solovki hep böyle miydi?”

“Beni 1923 senesinde Solovki kampına sevk ettiler, Solovki o senelerde Bolşeviklerin ilk hapishânesi olmasa dahi şüphesiz ÇEKA’nın müstakil bir hapishânesiydi. Üç yüz kadardık, aramızda senin gibiler yoktu Morozov, hepimiz politik meşhûrlardandık. Solcu içtimâî ihtilâlciler, sağcı içtimâî ihtilâlciler, ferdiyetçiler ve Ulyanov’u hiddetlendiren eski arkadaşları, o kadar! Koşuşlarımız temiz ve aydınlıktı, pencerelerde parmaklıklar yoktu, kapı karşısındaki duvarlara temiz çarşafli dört yatak dayamışlardı, her yatağın yanında da bir dolap... Hangi kitabı, hangi mecmûayı istesek, geliyordu. Her şey 1925 senesinde değişti, birkaç yüz olan sayımız da altı bine çıktı. Kamp Beyaz Ordu’nun zâbitleriyle, aristokratlarla, Kronstand âsîleriyle ve hırsızlarla dolup taşmıştı...”

“Turetskiy, senin Rusya’da ne işin var?”

“Menfadan Rusya’ya firâr etmiştim...”

Kısa bir suskunluğun peşinden aklına gelen şey Hüseyin Hilmi’yi heyecânlandırmıştı.

“Hadi ben politiktim, Morozov da hırsız, peki seni kampa niçin tıktılar Kuznetsov?”

“Beni ve karımı çocuklarımız OGPU’ya ihbâr etmiş. Maalesef karım etine dolgun kızıl saçlı bir köylü güzeliydi, Lubyanka’da ve sevki esnâsında defalarca tecâvüze uğradığını işittim, kampa varamamış...”

Hüseyin Hilmi suâlîne pişman olmuştu, ne diyeceğini bilemedi.

3.

(Galiyev'in mahkemedeki son sözünün "Benim için hangi cezayı verirsiniz verin, hep bir Bolşevik olarak kalacağım!" olduğunu Solovki'de ondan işitmişti, ağzından çıkan "Hep bir Bolşevik olarak kalacağım!" lâfz-ı muteberi kulak zarlarında uğultular hâlinde çoğalırsa, aklına hep eskilerdeki Hüseyin Hilmi'nin geliverdiğini tekrârlayıp durmuştu.

"Bana bakın, Bolşeviklik sizin tahayyülünüzdeki komünizm değildir, Bolşevik rejiminde ya polis olursunuz ya da mahkûm, ikisinden başka bir hüviyeti ummayın!"

Tam hatırlamıyordu ama Mustafa Suphi'ye ve ona bir gün votka içerlerken böyle demiş. Tatar'ın hâfızası kendisininkinden daha iyiydi, bu yüzden söylediği mutlaka doğrudur.

Sultan Galiyevcilik Davası sanıklarından yirmi biri hakkında kurşuna dizme, on biri hakkında on sene hapis, yirmi dördü hakkında beş sene hapis, on biri hakkında üç sene hapis ve dokuzu hakkında merkezî yerlerin hâricinde üç sene boyunca mecbûrî ikamet cezaları verilmişti. Ama OGPU daha sonraki bir karar-nâmesiyle idâm cezalarını iptal edip, onları on senelik mahkûmiyete çevirmişti. Bütün bunlar Solovki'de ağızdan ağıza geçerken kamp kumandanının ve OGPU mümessilinin nasıl heyecânlandıklarını hiç unutamıyordu.

Solovki OGPU'nun ilk hapishânesiydi. Yaz kış her zaman cehennemî bir soğukun hüküm sürdüğü ve altı ay gecenin altı ay da gündüzün yaşandığı Solovki, Beyaz Deniz'in ortasındaki bir adalar topluluğundaydı. Hava şartları müsâit olsa dahi Solovki kampından Kem'e veya Arhangelsk'e tekneyle gitmek saatler alıyordu.

Tatar Galiyev'i ve diğer politikleri Solovki kampına getiren tren Arhangelsk'e 31 Ocak 1931 gününün akşamında varmıştı. Mahkûmlar berbât yük vagonlarından şehrin dondurucu soğuğuna indirildiklerinde kar fırtınası yüzünden hiçbir şey görememişler, sadece neferlerin küfürleriyle köpeklerin havlamalarını işitebilmişlerdi.

Bir köpek, Tatar Galiyev'in vagonundan birinin baldırına dişlerini geçirince, dünyadaki en mühim ilim insanlarından biri olduğu söylenen adam acıdan gayr-i ihtiyârî bağırarak ve ses çıkartmanın bedelini de hemen oracıkta ödemişti. Profesörün Arhangelsk'te kurda kuşa yem olarak bırakılmasıysa, belki de kafilenin içinde en fazla Tatar Galiyev'i sarsmıştı.

Galiyev sonraki dört sene içinde Solovki'deki en mühim kişilerin câhil muhafızlar olduğunu öğrenmişti. Onlar, tarihçi ve yazar Dimitri Sergeyeviç Liktaçov'a çizmelerini boyatacak, meşhûr Vladimir Çernavin'e odun yardırarak, şâir ve romancı Mir Yakup Dulatoğlu'nun sırtında kampı gezebilecek veya Nikolay Antsiferov'u kızaklarında köpeklerinin yerine koşturacak kadar mühim şahıslardı. Bolşevik nizâmı kamplarda câhillerden ve zâlimlerden imtiyazlı bir tabaka yaratmış, memleketin münevverleriniyse itibârsızlaştırmıştı. Bu yüzden de sık sık senelerini Uralsk'ta esir olarak geçirmiş olan Mustafa Suphi'nin söyledikleri aklına gelmişti.

"Yoldaş, mesele sadece milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkındaki dalâlette değildir. Ondan daha mühim olan husûslar, aileyi ve cinsî sadakatı hiçe sayan serbestliktir, ebeveyn sevgisinden mahrûm bırakılan çocukları anne ve babalarını dahi ihbâr etmeye sevk etmektir, nüfusun yüzde seksen ikisini teşkil eden köylüleri düşmân bellemdir, münevverleri fı-

sılıyla konuşan bir tabaka hâline getirmektir ve kahir ekseriyetin dindâr olduğu yerlerde kiliseleri bir gecede yıkmaktır. Hata yapıyorlar, komünizmin tabiatındaki müsâvâtı kaldırıp yerine câhil ve zâlim muktedirlerin şımarıklığını ikame ediyorlar. Onların nazarında bir hâin olmak istemiyorum. Memleketime bir ân evvel dönüp, komünizmin doğruları için orada mücâdele etmeliyim.”

Tatar Galiyev muharrir Gladkov’un o berbât romanını eline alana kadar Mustafa Suphi’nin merâmını pek anlayamamıştı. Ama, kitâbı bitirdiğindeyse, Mustafa Suphi’nin Hüseyin Hilmi’nin tesiriyle ne kadar mühim tesbitlerde bulunduğunun farkına varmış ve daha Solovki’den evvel Bolşevikliğin hakikatından korkmaya başlamıştı.

Tatar Galiyev, ne kendisinin bir Gleb Çumalov ve ne de karısı Fatma’nın bir Daşa olmasını istiyordu. Ona göre esâs ideal komünist kadın Gladkov’un Daşa’sı değil, kendisinin Fatma’sı veya Mustafa Suphi’nin Meryem’i olmalıydı. Kaldı ki, aileyi ve cinsî sadakatı hiçe saymanın ma’nâsını Mustafa Suphi’den çok daha iyi biliyordu. Vaktiyle ilk karısı Ravza’nın ihânetinin bedelini kendisi ve küçük Reside pek ağır ödemişlerdi.

İhtiyâr profesörün cesedi yerdeyken, onu vurup öldüren muhâfız bütün mahkûmları tekme tokat sâhile kadar yürütmüştü. Oraya vardıklarındaysa mahkûmlardan on altışarlık takımlar teşkil edilip, her takıma birer sandal verilmişti.

“Bu sandallara sadece muhâfızlar binecek. Sizler sandalları kampa kadar buzun üstünde çekeceksiniz. Buz kırılıp da suya düşen olursa, onu kimse kurtarmaya kalkmasın, buzda kalanlar arkalarına bakmadan sandalları çekmeye devâm edecekler. Merâk ediyorsa-

nız, söyleyeyim: Solovki'ye varışınız takrîben üç gün üç geceyi bulacaktır. Bu müddet içinde konuşmanız ve dinlenmeniz yasaktır!”

Hüseyin Hilmi muhâfızın onlara ne dediğini kelimesi kelimesine biliyordu. Zirâ, senelerdir mahkûmlara ne diyecekleri muhâfızlara OGPU mümessili tarafından ezberletiliyordu. 1931 sevkıyâtındakilerinin de muhâfızın söylediği gibi üç gün üç gece hiç uyumadan sandalları çektiklerinden emîndi.

Yolda hiç kimsenin çıkınındaki bir dilim bayat ekmek parçasını kemirmeye cesâret edemediği defalarca yaşanmıştı. Muhâfızlar buna müsâade etselerdi dahi, hepsinin dişleri OGPU tarafından söküldüğünden, donmuş ekmek parçalarını zâten kimse kemiremezdi. Muhâfız zulmünden, açlıktan ve soğuktan mahkûmların ancak yarısı Solovki'ye vâsıl olabiliyordu. Herkesin gözleri kampın medhalinde arkadaşlarını ararsa da, o kalabalığın içinde hiçbir âşinâ sîmâ göremezlerdi.

Bütün mahkûmlara, ayakta duracak mecâlleri olmamasına rağmen, eksi kırk beş derece soğukta çıplak soyunmaları emredilirdi.

“Sizi tek tek hamama sokacağız. Yıkayıp hamamdan çıkansa kendisine verilen tek tipleri giyinip, bu raya gelecek!”

Yıkamak, hamamın kapısının önünde bekleyen eski bir mahkûmun sırası gelen yeni mahkûmu içeriye itip arkasından kapıyı kapatmasıydı. Bu nasıl bir şeyse, içerideki mahkûm en fazla bir dakika sonra mosmor kesilmiş hâlde dışarıya fırlıyordu. Tatar Galiyev de diğerleri gibi ancak sıra kendisine geldiğinde hamamın ne olduğunu öğrenebilmişti: Kapıdan içeriye itildiğinde, sağa sola çarparak buzdan bir oluktan aşağıya yuvarlanmış, aşağıya indiğindeyse önce tepesinden bir kova buzlu su dökülmüş, peşinden de önüne